

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Adem ANBAR*
Deniz ANBAR**
Sinem ÇORAK***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) algılarını ölçmek ve öğrencilerin KSS algı düzeyleri ile yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf ve iş deneyimi gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla 287 üniversite öğrencisine anket uygulanmış ve anket verilerinin analizinde, frekans analizi, t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin KSS algı düzeylerinin yüksek olduğunu ve öğrencilerin yasal sorumlulukları en önemli KSS boyutu olarak algıladıklarını göstermektedir. Genel olarak, sadece yaş değişkeni ile öğrencilerin KSS algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunurken, diğer demografik değişkenler ile KSS algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sorumluluk, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal sosyal sorumluluk piramidi, üniversite öğrencileri.

JEL Sınıflandırması: M10, M14, M19

MEASUREMENT OF UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: CASE OF ULUDAG UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

ABSTRACT

The aims of the study are to measure university students' perception of corporate social responsibility (CSR) and to explore the relationship between CSR perception levels of students and demographic variables like age, gender, major, class year and work experience. For this purpose, a survey was conducted of 287 university students, and frequency analysis, t test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used in data analysis. The results indicate that CSR perception levels of students was highly, and students perceived legal responsibilities as the most important CSR component.

* Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, aadem@uludag.edu.tr

** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, denizanbar@gmail.com

*** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sinem_corak@hotmail.com

In general, while there was significant differences between age and CSR perception levels of students only, there was no significant differences between other demographic variables and CSR perception levels.

Keywords: *Social responsibility, corporate social responsibility, pyramid of corporate social responsibility, university students.*

JEL Classification: *M10, M14, M19*

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte, büyük ölçekli işletmelerin sayısının artması ve etki alanlarının genişlemesi, bu işletmelerin yol açtıkları toplumsal ve çevresel sorunların da artmasını beraberinde getirmiştir (Cingöz ve Akdoğan, 2012:332; Gözüyılmaz, 2013:10). Bu nedenle birçok ülkede farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler, “sosyal sorumlu” davranışları için artan bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır (Mikolajek-Gocejna, 2016:68). Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının ortaya çıkışı 1930’lu yıllara kadar gitmektedir. Milton Friedman işletmelerin tek sorumluluğunun hissedarlar için refah yaratmak olduğunu söyleyen ilk ekonomistlerden biridir (Thomas ve Little, 2014:26). Zaman içerisinde kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili farklı görüşler ortaya koyulmuş ve farklı tanımlar yapılmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmenin kaynaklarını toplum yararına kullanma yükümlülüğü olarak ifade edilebilir (İbrahim vd., 2006:157). İşletmeler kâr arayan faaliyetler aracılığıyla toplum üzerinde sadece negatif ve pozitif etkiler sergilememeli, ayrıca bu etkileri yöneterek belirli yükümlülüklerini de yerine getirmelidirler (Gonzalez-Rodriguez vd., 2013:2361). İşletmeler sürdürülebilir ve uzun dönemli başarı elde etmek istiyorlarsa, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan çevrelerini ve paydaşların beklentilerini dikkate almalıdırlar (Lamsa vd., 2008:45).

Uzun yıllardır KSS, araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında araştırma konularından biri olmuştur. Bu konudaki yeni alanlardan biri de üniversite öğrencilerinin KSS algılarının değerlendirilmesidir. Öğrencilerin KSS algılarının değerlendirilmesi önemlidir. Çünkü, öğrenciler hem işletmelerin müşterisi hem de geleceğin potansiyel yöneticileri ve çalışanlarıdır (Gonzalez-Rodriguez vd., 2013:2361). Bu çalışmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılarını ölçmek ve kurumsal sosyal sorumluluk algıları ile belirli demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Yabancı ülkeler için üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılarını ölçmeye yönelik geniş bir literatür olmasına karşın, ülkemizde bu konuda yapılmış sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Ayrıca Türkiye bağlamında yapılan çalışmalarda, iş tecrübesi, öğretim şekli gibi özellikler ile kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasındaki ilişkiler de incelenmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın Türkçe literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın kavramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla öncelikle kurumsal sosyal sorumluluğun tanımı ve önemine, kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili temel yaklaşımlara ve kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarına (KSS piramidi) kısaca değinilmiştir. Ardından, literatür taraması bölümünde, benzer çalışmalara ve bu çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Metodoloji bölümünde; çalışmanın hipotezleri, veri toplama aracı ve analiz yöntemi açıklanmış, bulgular bölümünde ise, ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Çalışma, genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

2. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN TANIMI VE ÖNEMİ

Sosyal sorumluluk kavramını ilk olarak, H. Bowen, 1953 yılında yayımladığı “Social Responsibilities of the Businessman” adlı kitabında kullanmış ve sosyal sorumluluğu, “toplumun değerlerine ve amaçlarına katkıda bulunacak politikaları, kararları ve eylemleri gözetme zorunluluğu” olarak tanımlamıştır (Sığındı, 2013:500). Sosyal sorumluluk kavramı ve tanımı; ekonomik, teknolojik ve sosyal alanlardaki değişimlere paralel olarak zaman içinde gelişmiştir (Kartaltepe, 2010:11).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin evrensel ortak bir tanım olmayıp, farklı tanımlar mevcuttur. Örneğin, Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development, WBCSD) kurumsal sosyal sorumluluğu, "bir organizasyonun, ekonomik kalkınmaya öncülük edecek ve çalışanlarının, yerel topluluğun ve bir bütün olarak toplumun refahına katkıda bulunacak davranışta bulunma taahhüdü" şeklinde tanımlamıştır (Mikolajek-Gocejna, 2016:68). Avrupa Birliği (AB), kurumsal sosyal sorumluluğu, "şirketlerin gönüllü olarak, toplumsal ve çevresel konuları operasyonlarına ve paydaşlarıyla olan etkileşimlerine entegre etmeleri" olarak tanımlamıştır (Göçenoğlu ve Onan, 2008:4; Toker ve Tat, 2013:36). Carroll (1979)'a göre bir işletmenin sosyal sorumluluğu, belirli bir zaman noktasında toplumun işletmelerden ekonomik, yasal, etik ve isteğe bağlı beklentilerini kapsamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, bir işletmenin paydaşlarına karşı olan ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluklarını yerine getirmesidir (Cingöz ve Akdoğan, 2012:334). Bu tanımlar çoğaltılabilir. Fakat bu tanımların ortak noktası, işletmelerin sadece ortaklarına karşı değil, aynı zamanda çevreye, topluma ve diğer paydaşlarına karşı da sorumlu olması, dolayısıyla işletmelerin üretim ve faaliyetlerini çevre, toplum ve etkileşim içinde bulunduğu tüm paydaşları dikkate alarak yerine getirmesidir (Ersöz, 2007:23; Yılmaz Sert, 2012:34).

Ekonomik anlamda kâr elde etmenin yanı sıra çevre faktörünü ve paydaşları ön planda tutan işletmeler, diğer işletmelere göre birçok avantaj sağlamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları çalışanların işletmeye olan bağlılığını artırmaktadır. Bağlılığın artması ise, motivasyonun ve iş tatmininin artmasını, kaliteli mal ve hizmetlerin üretilmesini, gerekli yenilik ve değişikliklerin işlere daha hızlı uyarlanmasını sağlamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk işletmelerin piyasa

değerinin artmasına ve paydaşların getirilerinin maksimize edilmesine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda yeni finansman kaynaklarına ulaşılmasını sağlamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına kaynak ayıran işletmelere paydaşlar daha çok güvenmekte ve bu işletmeler, diğer işletmelere göre çalışanlar tarafından daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları işletmelere ve markalarına itibar kazandırmaktadır (Kaynar, 2011:36). Dolayısıyla günümüzde, işletmelerin uzun dönemde faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve başarılı olabilmeleri için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem vermeleri gerekmektedir.

3. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıkması beraberinde farklı görüşleri de getirmiştir. Bunlardan ilki, Milton Friedman'ın ortaya koyduğu “klasik görüş” olarak da bilinen, işletmelerin sadece kâr amacı gütmeleri gerektiğini savunan görüştür. Diğer bir görüş olan “paydaş teorisi”, klasik görüşün aksine, işletmelerin sadece hissedarlara karşı değil, aynı zamanda, işletmelerin faaliyetlerinden etkilenen diğer gruplara karşı da sorumluluğu olduğunu dile getirmektedir (Karadaş Tandoğan, 2009:54).

Klasik görüş, Adam Smith'in 1776 yılında “kâr maksimizasyonu” ilkesinin ışığında Milton Friedman tarafından ortaya atılan, ekonomik sorumluluğun vurgulandığı ve ortaya çıkan kârın artmasıyla, hissedarların zenginleşeceğini ve hissedarların zenginleştikçe gerek duyulan yardımı topluma kendi istekleriyle sağlayacaklarını savunan görüştür (Alakavuklar vd., 2009:106). Friedman'a göre, bir işletme yöneticisi, işletme sahiplerinin bir çalışanı olduğu için, yöneticinin doğrudan ortaklara karşı sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk, yasal ve etiksel sınırlamalara bağlı kalarak, mümkün olduğu kadar çok para kazanmaktır. Friedman'a göre sadece bireyler (işletmeler değil) sorumluluğa sahip olabilir ve kurumsal sosyal sorumluluğa ayrılacak kaynaklar, işletme bünyesinde daha verimli alanlarda kullanılabilir (Fitzpatrick, 2013:87).

Paydaş teorisi veya modern ekonomik yaklaşım, klasik yaklaşımın eksikliklerinden ortaya çıkmış ve çevre faktörünü de esas almıştır. Her iki yaklaşımda da kârı maksimize etme anlayışı temel olmakla birlikte, paydaş yaklaşımı; toplumsal refahın geliştirilmesi, işletme faaliyetlerinin kontrol edilmesi ve ekonomik performans ölçümlerinin yapılması fikirleri ile desteklenmiştir. Paydaş teorisi, işletmelerin amacının hem toplumun refahını korumak ve geliştirmek hem de kâr elde etmek olduğunu ileri sürmüştür (Yılmaz Sert, 2012:38). Bu bakış açısına göre, işletmeler sadece hissedarlara karşı sorumlu değildirler, ilave olarak, bir bütün olarak tüm topluma karşı bazı sorumlulukları vardır. Bu nedenle, paydaş modeli bağlamında, sorumluluk kavramı finansal amaçlardan çevresel ve sosyal amaçlara doğru genişlemiştir (Akbaş vd., 2012:71).

4. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK BOYUTLARI

Carroll (1979, 1991) kurumsal sosyal sorumluluğu dört alt boyuta ayırmış ve bunları bir piramit şeklinde göstermiştir. "KSS piramidi" olarak da ifade edilen bu piramidin en alt tabakasını ekonomik sorumluluklar oluşturmaktadır. İkinci sırada yasal sorumluluklar, üçüncü sırada etik sorumluluklar ve son olarak da gönüllü (isteğe bağlı) sorumluluklar yer almaktadır.

- **Ekonomik Sorumluluklar:** Doğal olarak, işletmelerin ilk ve en önemli sosyal sorumluluğu ekonomiktir. Her şeyden önce işletmeler toplumun temel ekonomik birimleridir. Bu nedenle, toplumun istediği mal ve hizmetleri üretmek ve belirli bir kârla onlara satma sorumluluğu vardır. Diğer bütün işletme sorumlulukları, işletmenin ekonomik sorumluluğu üzerine dayalıdır, çünkü ekonomik sorumluluk olmadan diğerleri tartışmalı hale gelir (Carroll, 1979:500; Carroll, 1991:41).
- **Yasal Sorumluluklar:** Toplum, işletmelerin sadece kâr güdüsüyle faaliyet göstermelerini onaylamamakta, aynı zamanda işletmelerin yasalara da uygun bir şekilde faaliyetlerini sürdürmelerini beklemektedir. İşletme ve toplum arasındaki "sosyal sözleşmenin" bir parçası olarak, işletmenin ekonomik misyonunu yasalar çerçevesinde yerine getirmesi beklenmektedir (Carroll, 1991:41).
- **Etik Sorumluluklar:** Ekonomik ve yasal sorumluluklar, dürüstlük ve adalet hakkında etik normları ihtiva etmesine karşın, etik sorumluluklar toplum tarafından beklenen ve yasalarda yer almayan (kanunlaşmamış) faaliyetleri ve uygulamaları da içermektedir (Carroll, 1991:41). Etik sorumluluklar, yasaların ötesinde, paydaşların işletmelerden beklentileriyle ilişkilidir.
- **Gönüllü Sorumluluklar:** Gönüllü (isteğe bağlı) sorumluluklar, toplumun işletmeler için net bir mesajı olmadığı, etik sorumluluklara göre daha az beklentiye sahip olduğu sorumluluklardır. Bunlar bireysel değerlendirmeye ve seçime bırakılmıştır. Bu roller tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır ve bunları üstlenme kararı işletmenin sosyal roller üstlenme isteğine bağlıdır (Carroll, 1979:500). Gönüllü sorumluluklar istenen ve ödüllendirilen faaliyetler olmasına karşın, diğer üç sorumluluk boyutuna göre daha az önemlidir (Carroll, 1991:42). Gönüllü sorumluluklara örnek olarak; çalışan annelere kreş imkanı sunmak, uyuşturucu kullananlara yardımcı olmak, sanata ve eğitime katkıda bulunmak verilebilir.

5. LİTERATÜR TARAMASI

Kurumsal sosyal sorumluluk algılarını ölçen çalışmalar, genel olarak iki kategoriye ayrılabilir. Bunlardan birincisi, çalışanların çalıştıkları kurumun kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini veya tüketicilerin ya da bireylerin belirli kurumların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini değerlendirmesi, diğer bir ifadeyle, bu kurumlara ilişkin KSS algılarının ölçülmesidir. İkincisi ise,

öğrencilerin veya diğer bireylerin, belirli bir kurumu ya da kurumları baz almadan, genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk algılarının ölçülmesidir. Özellikle üniversite öğrencilerinin KSS algılarının ölçülmesi, uluslararası literatürde yaygın çalışılan araştırma alanlarından biridir. Ayrıca öğrencilerin sadece algılarının ölçülmesi dışında, öğrencilerin KSS algı düzeyleri ile cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi (önlisans, lisans, yüksek lisans vb.), iş tecrübesi, öğrencinin okuduğu bölüm ve sınıf gibi değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı da araştırılan konulardan biridir. Farklı ülkelerde farklı ölçekler ve örneklemeler kullanılarak yapılan çalışmaların bulgularında da farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, toplumun veya bireylerin KSS'ye ilişkin bakış açılarının zaman içerisinde değişmesine bağlı olarak, KSS algı düzeyleri de (genel olarak pozitif yönde) değişmektedir. Örneğin, Aspen Institute, yüksek lisans öğrencilerinin işletme ve toplum arasındaki ilişkilere ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla 2002 ve 2007 yıllarında iki anket çalışması yapmış ve 2007 yılındaki anketin bulguları, öğrencilerin KSS algılarının 2002 yılına göre arttığını göstermiştir (The Aspen Institute, 2008:4).

Ibrahim ve Angelidis (1993), üst düzey yöneticiler ile işletme öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin tutumları arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırmak amacıyla, 123 üst düzey yönetici ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) beş farklı üniversitede okuyan toplam 344 işletme lisans öğrencisine uyguladıkları ankete dayalı çalışmalarında, işletme öğrencilerinin, üst düzey yöneticilere göre, kurumsal sosyal sorumluluğun etik ve gönüllü sorumluluk boyutlarına daha fazla önem verdikleri, ekonomik boyuta ise daha az önem verdikleri ve kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutu açısından iki grup arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Ibrahim ve diğerleri (2006), muhasebeciler ile muhasebe öğrencilerinin KSS algıları arasında bir farklılık olup olmadığını ölçmek amacıyla, ABD'deki altı üniversitenin muhasebe alanlarında okuyan 374 işletme öğrencisine ve 272 muhasebeciye anket yapmışlardır. Çalışmanın bulguları, muhasebecilerle karşılaştırıldığında, muhasebe öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluğun etik ve gönüllü boyutlarına daha fazla önem verdiklerini, ekonomik performansa ise daha az önem verdiklerini göstermektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutuna ilişkin gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Lamsa ve diğerleri (2008), öğrencilerin işletmelerin sorumluluklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla, iki Finlandiya üniversitesinde işletme bilim dalında yüksek lisans yapan 217 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışmada, genel olarak, öğrencilerin hissedar (klasik) teorisinden ziyade paydaş teorisini savundukları; KSS tutumlarının cinsiyete göre de değiştiği, buna göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, daha fazla paydaş teorisi yanlısı oldukları ve etik, çevresel ve toplumsal sorumluluklara daha fazla önem verdikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Wong ve diğerleri (2010), ABD, Çin ve Hindistan'da işletme yüksek lisansı yapan öğrencilerin kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin bakış açılarını değerlendirmek amacıyla, 317 öğrenciden (109 ABD'li öğrenci, 95 Çinli Öğrenci ve 113 Hintli öğrenci) anket yoluyla veri toplamışlar ve çalışmalarında, ABD'li ve Hintli öğrenciler için sosyal sorumluluğun ekonomik olmayan boyutlarının, Çinli öğrencilere göre daha önemli olduğu, Hintli öğrencilerin gönüllü sorumluluklara daha fazla önem verirken, ABD'li öğrencilerin yasal yükümlülüklere daha fazla önem verdikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Fitzpatrick (2013), işletme bölümü öğrencilerinin KSS algılarını ölçmek ve KSS alguları ile cinsiyet, iş deneyimi ve maneviyat arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla, ABD'deki Suny Fredonia Üniversitesi'ndeki 46 lisans öğrencisine anket yapmıştır. Çalışmanın bulguları; kız öğrencilerin erkeklere göre daha fazla KSS duyarlılığına sahip olduğu hipotezini desteklediğini, iş deneyiminin KSS algılarının şekillenmesinde önemli olduğunu ve maneviyatın, KSS algı düzeylerini pozitif etkilediğini göstermektedir.

Kleinrichert ve diğerleri (2013), lisans düzeyinde okutulan "işletme ve toplum" dersinin üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluğun önemine ilişkin tutumları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Finans, pazarlama, yönetim, muhasebe, bilgi sistemleri gibi farklı bölümlerde okuyan ve "işletme ve toplum" dersini alan 356 lisans öğrencisinden oluşan bir örnekleme uyguladıkları anket çalışmasından elde edilen bulgular; dersi alan öğrencilerin, bir işletmenin başlıca sorumluluğunun hissedar değerini maksimize etmek olduğu görüşüne daha az katıldıklarını ve yerel topluluk için değer yaratmanın bir işletmenin başlıca sorumluluğu olduğu görüşüne daha fazla katıldıklarını göstermektedir.

Thomas ve Little (2014), ABD'den 102 ve Güney Kore'den 46 olmak üzere toplam 148 üniversite öğrencisinin KSS algılarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında; hem ABD'li hem de Güney Koreli öğrencilerin yasal gereksinimler, rekabetçi avantaj sağlaması, yenilik ve öğrenme becerisi sağlaması gibi nedenlerden dolayı işletmelerin KSS faaliyetlerinde bulunmalarının önemli olduğu algısına sahip oldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca, satın alma niyeti ve işveren tercihi ile KSS performansı arasındaki ilişkiyi de incelemişler ve öğrencilerin sosyal sorumlu firmaların ürünlerine ortalama %2-%20 daha fazla ödemeye istekli olduklarını ve işveren seçerken sosyal sorumlu firmaları daha fazla tercih edeceklerini bulmuşlardır.

Fatoki (2016), işletme bölümü öğrencilerinin KSS algılarını ölçmek amacıyla, Güney Afrika'daki bir üniversitenin lisans düzeyinde ve son sınıfta okuyan 251 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği ankete dayalı çalışmada, öğrencilerin hissedar (klasik) yaklaşımdan ziyade paydaş yaklaşımını daha fazla benimsedikleri ve kız öğrencilerin KSS duyarlılıklarının erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Özalp ve diğerleri (2008), Anadolu Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde (İİBF) okuyan 730 öğrenciye anket uygulamışlar ve öğrencilerin, KSS boyutları açısından, öncelikle yasal sorumluluklara, ikinci olarak etik sorumluluklara, üçüncü olarak ekonomik sorumluluklara ve son olarak da gönüllü sorumluluklara önem verdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Yine aynı çalışmada, işletme bölümü öğrencilerinin, diğer bölüm öğrencilerine (iktisat, maliye, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri) göre, sosyal sorumluluk algılarının daha yüksek olduğu ve kız öğrencilerin KSS algı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır.

Akbaş ve diğerleri (2012), işletme ve iktisat bölümlerinde okuyan 345 üniversite öğrencisinin KSS hakkındaki algılarını ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada; işletme ve iktisat öğrencilerinin yasal sorumlulukları en önemli KSS unsuru olarak algıladıkları ve bunu sırasıyla ekonomik sorumlulukların, etik sorumlulukların ve gönüllü sorumlulukların izlediği bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca çalışmanın diğer bulguları; öğrencilerin okudukları bölüme, sınıfa ve meslek tercihlerine (muhasabe mesleğini tercih edecekler ve etmeyecekler) göre KSS algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını, sadece cinsiyete göre gönüllü sorumluluklar boyutunda anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Toker ve Tat (2013), üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin bilgi düzeyleri ve algıları ile sosyal sorumluluk derslerinin kavramsal bilgi ve bilinç düzeylerine etkisini incelemiştir. Bu amaçla, İzmir'de bulunan iki kamu ve iki vakıf üniversitesinden toplam 238 öğrenciye uyguladıkları anket çalışmasının sonuçları, ankete katılan öğrencilerin üçte ikisinin kurumsal sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabildiğini, bir üniversitenin rektörü olmaları durumunda öğrencilerin %91'inin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine bütçeden pay ayracağını, öğrencilerin %59'unun kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti olan bir işletmenin adını verebildiğini ve yükseköğretimde verilen kurumsal sosyal sorumluluk derslerinin KSS konusunda öğrencilerin bilgi ve algı düzeylerini artırdığını göstermektedir.

Yılmazdoğan ve diğerleri (2015), turizm öğrencilerinin KSS algılarının turizm sektöründe çalışma niyetleri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla, Eskişehir'deki iki üniversitede okuyan 565 lisans ve önlisans öğrencisine yaptıkları ankete dayalı çalışmalarında, KSS boyutları (ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar) ile turizm sektöründe çalışma niyeti arasında önemli ve pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

6. METODOLOJİ

6.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algı düzeylerinin belirlenmesi ve cinsiyet, yaş, iş tecrübesi, öğrencinin okuduğu bölüm, bulunduğu sınıf ve öğretim türü (örgün öğretim - ikinci öğretim) gibi demografik değişkenler açısından öğrencilerin KSS algıları arasında bir farklılık olup olmadığının ortaya koyulmasıdır. Yabancı ve ulusal literatürdeki çalışmaların bulguları da göz önünde bulundurularak araştırmanın amacına uygun olarak geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁: Cinsiyete göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Yaşa göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Bölüme göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H₄: Sınıfa göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H₅: Öğretim türüne göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H₆: İş tecrübesine göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

6.2. Örneklem, Veri Toplam Aracı ve Verilerin Analizi

Araştırma grubunu, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde İktisat, Maliye, İşletme ve Kamu Yönetimi bölümlerinin ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında okuyan örgün öğretim (I. eğitim) ve ikinci öğretim (II. eğitim) öğrencileri oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak, seçilen belirli derslerde, söz konusu ders başlamadan, derse gelen öğrencilere yüz yüze anket uygulanmıştır. Bu kapsamda, gönüllük esasına dayalı olarak toplam 287 öğrenci anket çalışmasına katılmıştır. Anket, 16-24 Mart 2017 tarihleri arasında yapılmıştır.

Öğrencilerin KSS algılarını belirlemek amacıyla, Carroll (1991)'un KKS boyutlarını karakterize etmek amacıyla önerdiği ifadelerden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Carroll (1979, 1991), KKS'nin boyutlarını; ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar olmak üzere dörde ayırmış ve her bir KSS boyutuyla ilgili beş ifade vermiştir. Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk algısını değerlendirmek için toplam 20 ifade vardır. Bu ifadeler Türkçeye çevrilmiş, 30 kişiden oluşan bir öğrenci grubuna yaptırılmış, geri dönüşlere bağlı olarak küçük düzeltmeler sonucunda ölçeğe son hali verilmiştir. Beşli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekte; 1: Hiç Katılmıyorum, ..., 5: Tamamen Katılıyorum şeklinde bir puanlama yapılmıştır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutları için güvenilirlik analizi yapılmış, buna göre,

Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için 0,86, ekonomik sorumluluk boyutu için 0,74, yasal sorumluluk boyutu için 0,77, etik sorumluluk boyutu için 0,76 ve gönüllü sorumluluk boyutu için 0,86 bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği, hem tamamı hem de alt boyutları itibariyle 0,70 sınırının üzerindedir.

Verilerin analizinde, SPSS paket programı kullanılarak, frekans analizi, bağımsız örneklem (independent samples) t testi ve tek yönlü (one-way) ANOVA analizi kullanılmıştır.

7. BULGULAR

7.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Anketi yanıtlayan 287 katılımcının %54'ü kız, %46'sı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Buldukları sınıflar itibariyle öğrencilerin yaklaşık %52'si üçüncü sınıfta, %19'u ikinci sınıfta ve %29'u dördüncü sınıf veya üzerindedir. Araştırmaya birinci sınıf öğrencileri dahil edilmemiştir. Bunun nedeni, anketin yapılması amacıyla seçilen derslerin ikinci ve üzeri sınıf dersleri olmasıdır. Katılımcıların %57,5'i birinci öğretim öğrencisi iken, %42,5'i ikinci öğretim öğrencisidir. Öğrencilerin yaş aralığı ağırlıklı olarak (%64,5) 21-22 yaş grubunda toplanmıştır. Öğrencilerin %24,7'si iktisat, %26,5'i maliye, %25,8'i işletme ve %23'ü kamu yönetimi bölümünde okumaktadır. İş tecrübesi açısından öğrencilerin %40,4'ü daha önce veya mevcut durumda çalışmadığını ifade ederken, kalan %59,6'ı iş tecrübesi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Sınıf	Frekans	%
Kız	155	54	2.sınıf	55	19,2
Erkek	132	46	3.sınıf	149	51,9
Toplam	287	100,0	4.sınıf ve üzeri	83	28,9
Yaş	Frekans	%	Toplam	Frekans	%
20 yaş ve altı	37	12,9	Öğretim Şekli	Frekans	%
21-22 yaş	185	64,5	Örgün Öğretim	165	57,5
23 yaş ve üzeri	65	22,6	İkinci Öğretim	122	42,5
Toplam	287	100,0	Toplam	287	100,0
Bölüm	Frekans	%	İş Tecrübesi	Frekans	%
İktisat	71	24,7	İş tecrübesi yok	116	40,4
Maliye	76	26,5	1 yıldan az	91	31,7
İşletme	74	25,8	1 - 2 yıl arası	52	18,1
Kamu Yönetimi	66	23,0	3 yıl ve üzeri	28	9,8
Toplam	287	100,0	Toplam	287	100,0

Uludağ Üniversitesi İİBF'nin ders müfredatında "kurumsal sosyal sorumluluk" adlı veya benzer içerikli bir ders bulunmamaktadır. Dolayısıyla öğrencilere böyle bir dersin olmasıyla ilgili düşünceleri

de sorulmuş ve öğrencilerin %33'ü zorunlu ders, %63'ü seçmeli ders olarak olması gerektiğini ifade ederken, sadece %4'ü ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Müfredatta "kurumsal sosyal sorumluluk" adlı veya benzer içerikli bir ders olması durumunda, öğrencilerin %83'ü bu dersi seçebileceğini, %17'si ise seçmeyeceğini ifade etmiştir. Anketin ilk bölümünde öğrencilere yöneltilen diğer bir soru da, "herhangi bir sosyal sorumluluk projesi yürüttünüz mü veya sosyal sorumluluk projesinde görev aldınız mı" şeklinde olup, bu soruya öğrencilerin %30'u "evet", %70'i "hayır" şeklinde yanıt vermiştir.

7.2. Öğrencilerin KSS Algı Düzeylerine ve Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin KSS algı düzeylerini ölçmek amacıyla 5'li Likert tipinde (1: Hiç Katılmıyorum, ..., 5: Tamamen Katılıyorum) bir ölçek kullanılmıştır. Her bir KSS boyutu için beş ve toplamda 20 ifadeden oluşan ölçekte, ifadeler verilen yanıtların ortalaması, toplam KSS ve KSS'nin alt boyutları itibarıyla Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Toplam KSS ve KSS Alt Boyutlarının Ortalama Değerleri

Değişken	Ortalama Değerler
Toplam KSS (Genel)	4,15
Ekonomik Sorumluluklar	3,94
Yasal Sorumluluklar	4,32
Etik Sorumluluklar	4,20
Gönüllü Sorumluluklar	4,14

Toplam KSS ortalama değeri 4,15 olduğu için, üniversite öğrencilerinin genel olarak KSS algı düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Öğrencilerin algı düzeylerinin en yüksek olduğu, diğer bir ifadeyle, öğrencilerin en fazla önem verdikleri KSS alt boyutu, 4,32 ortalama değeriyle yasal sorumluluklardır. Bunu sırasıyla, etik sorumluluklar (4,20), gönüllü sorumluluklar (4,14) ve ekonomik sorumluluklar (3,94) izlemektedir.

Cinsiyete göre öğrencilerin söz konusu ifadelerine verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, toplam KSS bazında, kız öğrencilerin KSS algı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ($4,21 > 4,08$) görülmektedir (Tablo 3). Hem kız hem de erkek öğrenciler için en önemli KSS alt boyutu yasal sorumluluklar iken, en az öneme sahip KSS boyutu ekonomik sorumluluklardır. Sadece ekonomik sorumluluk boyutunda, erkek öğrencilerin ortalama değeri kız öğrencilerden yüksek iken, diğer tüm boyutlarda, kız öğrencilerin ortalama değerleri (verdikleri önem), erkek öğrencilerden yüksektir. İstatistiksel olarak kız ve erkek öğrencilerin KSS algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan t-testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi, toplam KSS açısından cinsiyete göre öğrencilerin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p=0,014 < 0,05$). Böylece, "cinsiyete göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır" H_1 hipotezi kabul edilmiştir. KSS alt boyutları itibarıyla bakıldığında, cinsiyete göre, sadece

gönüllü sorumluluklar boyutunda anlamlı bir farklılık varken, diğer sorumluluk boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 3. Cinsiyete Göre KSS Algılama Düzeyleri ve t-Testi Sonuçları

		N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Toplam KSS (Genel)	Kız	155	4,2103	,34011	2,485	,014*
	Erkek	132	4,0828	,52090		
Ekonomik Sorumluluklar	Kız	155	3,9340	,54037	-,284	,777
	Erkek	132	3,9527	,55848		
Yasal Sorumluluklar	Kız	155	4,3755	,47061	1,694	,091
	Erkek	132	4,2672	,60947		
Etik Sorumluluklar	Kız	155	4,2529	,47976	1,528	,128
	Erkek	132	4,1435	,72293		
Gönüllü Sorumluluklar	Kız	155	4,2787	,52644	3,943	,000*
	Erkek	132	3,9679	,79685		

*p<0,05

Yaşa göre öğrencilerin KSS algı düzeyleri değerlendirildiğinde, 20 veya altında yaşı olanların toplam KSS algı düzeyleri, diğer yaş gruplarına göre biraz daha yüksektir (Tablo 4). Yine bu yaş grubu, yasal ve gönüllü sorumluluklar boyutlarında daha yüksek algı düzeyine sahiptir. Yaşa göre öğrencilerin KSS algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, yaş gruplarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, "yaşa göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır" şeklindeki H_2 hipotezi ret edilmiştir. Yaşa göre KSS algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın çıkmamasının başlıca nedeni, yaş aralığının dar olması, diğer bir deyişle, öğrencilerin yaşlarının genel olarak 20-23 arasında toplanmasıdır.

Tablo 4. Yaşa Göre Öğrencilerin KSS Algı Düzeyleri ve ANOVA Sonuçları

	Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Toplam KSS (Genel)	20 yaş ve altı	37	4,1757	,37036	,072	,931
	21-22	185	4,1489	,46602		
	23 yaş ve üzeri	65	4,1431	,38282		
Ekonomik Sorumluluklar	20 yaş ve altı	37	3,8919	,58613	,192	,826
	21-22	185	3,9449	,55304		
	23 yaş ve üzeri	65	3,9600	,51381		
Yasal Sorumluluklar	20 yaş ve altı	37	4,4865	,46077	1,967	,142
	21-22	185	4,3070	,56492		
	23 yaş ve üzeri	65	4,2831	,49736		
Etik Sorumluluklar	20 yaş ve altı	37	4,1297	,60958	,330	,719
	21-22	185	4,2076	,63224		
	23 yaş ve üzeri	65	4,2277	4,2277		
	20 yaş ve altı	37	4,1946	,53435	,220	,803

Gönüllü	21-22	185	4,1362	,72624		
Sorumluluklar	23 yaş ve üzeri	65	4,1015	,61960		

Öğrencilerin okudukları bölümler itibariyle KSS algı düzeyleri ve bölüm ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan ANOVA sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Toplam KSS açısından, iktisat bölümü öğrencileri en yüksek algı düzeyine sahip iken, İşletme bölümü öğrencileri en düşük algı düzeyine sahiptir. Yine işletme bölümü öğrencileri, diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre, yasal, etik ve gönüllü sorumluluk alt boyutlarına daha az önem vermektedir. Maliye bölümü öğrencileri en fazla yasal sorumluluklara önem verirken, kamu yönetimi bölümü öğrencileri en az ekonomik sorumluluklara önem vermektedir. Bu bulgularda, bölüm müfredatındaki derslerin etkileri görülebilmektedir. ANOVA sonuçları, toplam KSS açısından bölümlerin ortalama değerleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. KSS alt boyutları itibariyle bakıldığında ise, sadece gönüllü sorumluluklar boyutunda bölüme göre anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Farklılığın hangi bölümler arasında olduğuna bakmak için Tukey HSD testi yapılmış ve maliye ve işletme bölümleri arasında gönüllülük boyutu ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, gönüllülük boyutunda maliye bölümü öğrencilerinin ortalamaları ile işletme bölümü öğrencilerinin ortalamaları arasında Maliye öğrencileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Sonuç itibariyle, "bölüme göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" şeklindeki H_3 hipotezi, gönüllü sorumluluk alt boyutu dışında, hem toplam KSS hem de diğer alt boyutlar itibariyle kabul edilmiştir.

Tablo 5. Bölüme Göre Öğrencilerin KSS Algı Düzeyleri ve ANOVA Sonuçları

	Bölüm	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Toplam KSS (Genel)	İktisat	71	4,2021	,33300	1,538	,205
	Maliye	76	4,1855	,43057		
	İşletme	74	4,0615	,47351		
	Kamu Y.	66	4,1568	,48674		
Ekonomik Sorumluluklar	İktisat	71	4,0141	,55890	2,113	,099
	Maliye	76	3,8947	,52912		
	İşletme	74	4,0216	,44237		
	Kamu Y.	66	3,8273	,64008		
Yasal Sorumluluklar	İktisat	71	4,3549	,42520	1,713	,164
	Maliye	76	4,3974	,55569		
	İşletme	74	4,2081	,56804		
	Kamu Y.	66	4,3394	,58806		
Etik Sorumluluklar	İktisat	71	4,2451	,50165	1,339	,262
	Maliye	76	4,1789	,61759		
	İşletme	74	4,1027	,63956		
	Kamu Y.	66	4,2939	,64136		
	İktisat	71	4,1944	,47083	3,984	,008*

Gönüllü Sorumluluklar	Maliye	76	4,2711	,58397		
	İşletme	74	3,9135	,75713		
	Kamu Y.	66	4,1667	,82094		

*p<0,05

Öğrencilerin devam ettikleri sınıfa göre, toplam KSS ve KSS boyutlarına ilişkin ortalama değerler ile ortalamalar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 6'da görülmektedir. Dördüncü ve üzeri sınıflarda okuyan öğrencilerin toplam KSS algı düzeyleri, 2. sınıf ve 3. sınıfa okuyan öğrencilere göre nispeten daha yüksektir. Benzer şekilde, yasal sorumluluklar boyutu dışında, diğer KSS boyutlarında da 4.sınıf ve üzeri sınıflarda okuyanların algı düzeyleri daha yüksektir. Fakat ANOVA analizi sonuçlarına göre, sınıf ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Dolayısıyla, "sınıfa göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" şeklindeki H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Sınıfa Göre Öğrencilerin KSS Algı Düzeyleri ve ANOVA Sonuçları

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Toplam KSS (Genel)	2.sınıf	55	4,1645	,39036	,895	,410
	3.sınıf	149	4,1198	,48754		
	4.sınıf ve üzeri	83	4,1982	,35881		
Ekonomik Sorumluluklar	2.sınıf	55	3,9527	,57986	,586	,557
	3.sınıf	149	3,9101	,55383		
	4.sınıf ve üzeri	83	3,9904	,51505		
Yasal Sorumluluklar	2.sınıf	55	4,4073	,46977	,891	,411
	3.sınıf	149	4,3168	,59005		
	4.sınıf ve üzeri	83	4,2843	,48602		
Etik Sorumluluklar	2.sınıf	55	4,1455	,52979	2,558	,079
	3.sınıf	149	4,1530	,66876		
	4.sınıf ve üzeri	83	4,3277	,50710		
Gönüllü Sorumluluklar	2.sınıf	55	4,1527	,52488	,497	,609
	3.sınıf	149	4,0993	,77377		
	4.sınıf ve üzeri	83	4,1904	,58594		

Öğretim türüne göre, öğrencilerin toplam KSS ve KSS boyutlarına ilişkin algı düzeylerinin ortalama değerleri Tablo 7'de görülmektedir. Hem örgün öğretim hem de ikinci öğretim öğrencilerinin en az önem verdikleri KSS boyutu ekonomik sorumluluk iken, en fazla önem verdikleri KSS boyutu da yasal sorumluluklardır. Öğretim türüne göre, t - testi sonuçları, toplam KSS ve KSS boyutları açısından, grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, "öğretim türüne göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" şeklindeki H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Öğretim Türüne Göre Öğrencilerin KSS Algı Düzeyleri ve t-Testi Sonuçları

		N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Toplam KSS (Genel)	Örgün öğretim	165	4,1500	,44680	-,008	,994
	İkinci Öğretim	122	4,1504	,42331		
Ekonomik Sorumluluklar	Örgün öğretim	165	3,9212	,57113	-,672	,502
	İkinci öğretim	122	3,9653	,51490		
Yasal Sorumluluklar	Örgün öğretim	165	4,3442	,54709	,800	,424
	İkinci öğretim	122	4,2926	,52918		
Etik Sorumluluklar	Örgün öğretim	165	4,2206	,64416	,581	,562
	İkinci öğretim	122	4,1785	,54821		
Gönüllü Sorumluluklar	Örgün öğretim	165	4,1139	,68582	-,630	,530
	İkinci öğretim	122	4,1653	,67561		

İş tecrübesine göre öğrencilerin toplam KSS ve KSS boyutlarına ilişkin algı düzeylerinin ortalama değerleri Tablo 8'de görülmektedir. Üç yıl ve daha fazla iş tecrübesine sahip öğrenciler, iş tecrübesi olmayan veya daha az iş tecrübesine sahip öğrencilere göre, daha düşük toplam KSS algı düzeyine sahiptirler, diğer bir deyişle, kurumsal sosyal sorumluluğa daha az önem vermektedirler. KSS boyutları açısından bakıldığında, üç yıl ve daha üzeri iş tecrübesi olanların, iş tecrübesi olmayan veya daha az iş tecrübesi olanlara göre, ekonomik sorumluluklara daha fazla, gönüllü sorumluluklara ise daha az önem verdikleri görülmektedir. ANOVA analizi sonuçları, toplam KSS ile gönüllü sorumluluklar dışındaki diğer KSS boyutları açısından ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, "iş tecrübesine göre öğrencilerin KSS algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır" şeklindeki H_6 hipotezi, gönüllü sorumluluklar boyutu dışında, toplam KSS ve diğer boyutlar için *ret* edilmiştir. Gönüllü sorumluluklar boyutunda, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla yapılan Tukey HSD testine göre, 1-2 yıl arası iş tecrübesine sahip grup ile 3 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip olan grup ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu, iki grup arasındaki ortalama farkın 0,43242 olduğu ve 1-2 yıl arası iş tecrübesine sahip olan grubun lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 8. İş Tecrübesine Göre Öğrencilerin KSS Algı Düzeyleri ve ANOVA Sonuçları

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Toplam KSS (Genel)	İş tecrübesi yok	116	4,1668	,44997	,337	,798
	1 yıldan az	91	4,1352	,45176		
	1-2 yıl arası	52	4,1769	,42478		
	3 yıl ve fazlası	28	4,0893	,34731		
Ekonomik Sorumluluklar	İş tecrübesi yok	116	3,8983	,55794	1,920	,126
	1 yıldan az	91	3,9978	,56999		
	1-2 yıl arası	52	3,8500	,48970		
	3 yıl ve fazlası	28	4,1071	,49735		
Yasal Sorumluluklar	İş tecrübesi yok	116	4,3328	,56380	,563	,640
	1 yıldan az	91	4,3187	,54322		
	1-2 yıl arası	52	4,3769	,51282		
	3 yıl ve fazlası	28	4,2143	,48359		
Etik Sorumluluklar	İş tecrübesi yok	116	4,2741	,57997	,977	,404
	1 yıldan az	91	4,1363	,66123		
	1-2 yıl arası	52	4,1769	,60151		
	3 yıl ve fazlası	28	4,1643	,49905		
Gönüllü Sorumluluklar	İş tecrübesi yok	116	4,1621	,67857	2,729	,044*
	1 yıldan az	91	4,0879	,67146		
	1-2 yıl arası	52	4,3038	,63182		
	3 yıl ve fazlası	28	3,8714	,73276		

*p<0,05

8. SONUÇ

Kurumsal sosyal sorumluluk, uzun yıllardır, akademisyenler ve uygulayıcılar arasında birçok araştırmaya ve tartışmaya konu olmuştur. Kurumsal sosyal sorumluluk, kısaca, işletmelerin kaynaklarını toplum yararına kullanma yükümlülüğü olarak ifade edilebilir. Toplumun veya genel olarak paydaşların çeşitli talep ve isteklere bağlı olarak, işletmeler toplumun refahında daha fazla aktif rol üstlenmeye ve ekonomik faaliyetlerinin sosyal etkilerine daha fazla dikkat etmeye başlamışlardır. Çünkü işletmeler, uzun dönemli ve sürdürülebilir başarı elde etmek istiyorlarsa, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan çevrelerini ve paydaşların beklentilerini dikkate almaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Dolayısıyla çok sayıda işletme, kurumsal sosyal sorumluluk politikalarını tüm faaliyetlerine entegre etmeye başlamıştır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun öneminin ve bu konuya ilginin artmasına paralel olarak, üniversite öğrencilerinin KSS algılarını ve KSS algıları ile öğrencilerin çeşitli demografik özellikleri arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar da akademik literatürde kendine yer bulmuştur. Bu çalışmanın amacı da benzer olup, bu amaçla, Uludağ Üniversitesi İİBF'nin çeşitli bölümlerinde okuyan öğrencilerden anket yoluyla veriler toplanmış ve analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın bulgularına göre, öğrencilerin genel olarak KSS algı düzeylerinin yüksek olduğu, öğrencilerin en fazla önem verdikleri KSS boyutunun yasal

sorumluluklar olduğu, bunu sırasıyla etik sorumluluklar, gönüllü sorumluluklar ve ekonomik sorumlulukların izlediği görülmüştür. Lisans derslerinin, genel olarak, "işletmelerin temel amacının kâr elde etmek olduğu (kâr maksimizasyonu) veya işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için belirli ölçüde kâr etmeleri gerektiği" mantığı üzerinden verilmesine karşın, ekonomik sorumlulukların son sırada olması, öğrencilerin işletmelerden "kâr etmek dışında", yasalara uymak, etik davranmak ve elde ettikleri kârın bir kısmını toplum yararına kullanmak gibi başka beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Özellikle, öğrenciler, işletmelerin faaliyetlerini yasalara ve etik kurallara uygun olarak sürdürmelerini istemektedirler. Bu sonuç, literatürdeki diğer çalışmaların bulgularıyla da (örneğin, Ibrahim ve Angelidis, 1993; Ibrahim vd., 2006; Lamsa vd., 2008; Özalp vd., 2008; Kleinrichert vd., 2013; Fatoki, 2016) uyuşmaktadır. Hem bu çalışmada hem de diğer çalışmalarda, üniversite öğrencileri, KSS ile ilgili iki temel yaklaşım olan hissedar teorisi ve paydaş teorisi arasında, paydaş teorisini destekler nitelikte yanıtlar vermektedirler.

Öğrencilerin KSS algı düzeyleri ile çeşitli demografik özellikleri arasındaki ilişkiler bağlamında, cinsiyete göre, kız öğrencilerin KSS algı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç da literatürdeki (örneğin, Arlow, 1991; Ibrahim vd., 2006; Lamsa vd., 2008; Fitzpatrick, 2013; Özalp vd., 2008; Akbaş vd., 2012; Gonzalez-Rodriguez vd., 2013; Alonso-Almeida vd., 2015) "kız öğrencilerin KSS algı düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu" şeklindeki genel bulguyla aynıdır. KSS boyutları açısından, kız ve erkek öğrencilerin KSS algıları arasında, sadece gönüllü sorumluluklar boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu sonuç, kız öğrencilerin gönüllü sorumluluklara daha fazla önem verdiklerini, diğer bir ifadeyle, duyarlı olduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin KSS algı düzeyleri ile yaş, sınıf ve öğretim şekli değişkenleri arasında, hem toplam KSS hem de KSS boyutları itibariyle anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Arlow (1991) ve Ibrahim vd. (2006) gibi bazı çalışmalarda, yaş ile kurumsal sosyal sorumluluk algısı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmasına karşın, bizim çalışmamızda böyle bir bulguya ulaşılmamasının olası nedenlerinden biri öğrencilerin yaşlarının dar bir yaş aralığında (20-23 yaş) olmalarıdır. Öğrencilerin okudukları bölüm ile toplam KSS ve gönüllü sorumluluklar dışında diğer KSS boyutlarına ilişkin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifadeyle, sadece gönüllü sorumluluklar boyutunda, maliye öğrencileri ile işletme öğrencileri arasında, maliye öğrencileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Benzer şekilde, iş tecrübesi ile toplam KSS ve gönüllü sorumluluklar dışında diğer KSS boyutlarına ilişkin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Gönüllü sorumluluklar boyutunda, 1-2 yıl arası iş tecrübesine sahip olanlar ile 3 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip olanlar arasında, 1-2 yıl arası iş tecrübesine sahip olanlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. İş tecrübesi açısından genel olarak öğrencilerin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasına karşın, iş tecrübesi arttıkça toplam KSS algı düzeyinin de azaldığı ve KSS boyutlarının iş tecrübesine göre şekillendiği

görülmektedir. Örneğin, 3 yıl üzeri iş tecrübesine sahip olanlar, en fazla ekonomik sorumluluklara önem verirken, en az gönüllü sorumluluklara önem vermektedir.

Çalışmamızın tek bir fakülte kapsamında ve belirli bölümlerde okuyan öğrenciler arasında yapılmış olması, bu çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla farklı fakültelerde (sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri gibi) okuyan geniş bir öğrenci kitlesi kullanılarak yapılacak çalışmalarda, fakülteler arasındaki farklılıklar da ortaya konabilir. Yine çalışmamız, sadece lisans öğrencilerini kapsamaktadır. Dolayısıyla önlisans, lisans ve lisansüstü öğrencileri kapsayan bir çalışma yapılarak, eğitim derecesinin KSS algısı üzerindeki etkisi incelenebilir. Her ne kadar çalışmamızda, iş tecrübesi ile KSS algı düzeyi arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmış olsa da, öğrenciler ile mezun olup belirli bir işte çalışanlardan oluşan bir örneklem kullanılarak iş tecrübesinin ve yaşın KSS algısı üzerindeki daha açık bir şekilde ortaya konabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalar, bu gibi alanlardaki eksiklikleri doldurarak literatüre, özellikle ulusal literatüre, önemli katkılar sağlayabilecektir.

Uludağ Üniversitesi İİBF ders müfredatında "kurumsal sosyal sorumluluk" dersi veya benzer içeriğe sahip bir dersin olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. En azından seçimlik bir ders olarak müfredatta olması, geleceğin işletme sahibi/ortağı ve/veya yöneticileri olacak öğrencilerin kurumsal sosyal sorumluluk hakkında bilgi sahibi olmalarını ve bilinçlenmelerini sağlayabilecektir. Toker ve Tat (2013), bu görüşü destekler nitelikte, kurumsal sosyal sorumluluk derslerinin KSS konusunda öğrencilerin bilgi ve algı düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla üniversitelerimizde kurumsal sosyal sorumluluk eğitimine gereken önemin verilmesi, bir yandan, hem öğrencilerin KSS konusunda bilgi ve bilinç sahibi olmalarını hem de gelecekte sahibi/ortağı ve/veya yöneticisi olacakları işletmelerin KSS faaliyetlerine daha fazla önem vermelerini sağlayabilecek, diğer taraftan, öğrencilerin birer müşteri ve toplumun bir ferdi olarak sosyal sorumluluk açısından işletmelerden beklentilerini şekillendirebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, H.E., Özsözgün Çalışkan, A. ve Esen, E. (2012) "An Investigation on Turkish Business and Economics Students' Perceptions of Corporate Social Responsibility", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3: 69-80.
- Alakavuklar, O.N., Kılıçaslan, S. ve Öztürk, E.B. (2009) "Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 103-143.
- Alonso-Almeida, M., Fernandez de Navarrete, F.C. ve Rodriguez-Pomeda, J. (2015) "Corporate Social Responsibility Perception in Business Students as Future Managers: A Multifactorial Analysis", *Business Ethics: A European Review*, 24(1): 1-17.
- Arlow, P. (1991) "Personal Characteristics in College Students' Evaluations of Business Ethics and Corporate Social Responsibility", *Journal of Business Ethics*, 10: 63-69.
- Carroll, A.B. (1979) "A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance", *Academy of Management Review*, 4(4): 497-505.
- Carroll, A.B. (1991) "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", *Business Horizons*, 34(4): 39-48.
- Cingöz, A. ve Akdoğan, A. A. (2012) "İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri: Kayseri İli'nde Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3): 331-349.
- Ersöz, H. Y. (2007) "Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek ve Sivil Toplum Kuruluşları", İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Fatoki, O. (2016) "Gender and the Perception of Corporate Social Responsibility by University Students in South Africa", *Gender & Behaviour*, 14(3): 7574-7588.
- Fitzpatrick, J. (2013) "Business Students' Perceptions of Corporate Social Responsibility", *College Student Journal*, 47(1): 86-95.
- Gonzalez-Rodriguez, M.R., Diaz-Fernandez, M.C., Pawlak, M. ve Simonetti, B. (2013) "Perceptions of Students University of Corporate Social Responsibility", *Qual Quant* 47: 2361-2377.
- Göçenoğlu, C. ve Onan, I. (2008) "Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu", Ankara.

- Gözüylmaz, H. (2013) "EFQM Modeli Kapsamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları İle Kurumsal İmaj İlişkisinin Araştırılmasında Yapısal Eşitlik Modellerinin Kullanılması", Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- Ibrahim, N.A. ve Angelidis, J.A. (1993) "Corporate Social Responsibility: A Comparative Analysis of Perceptions of Top Executives and Business Students", *The Mid - Atlantic Journal of Business*, 29(3): 303-314.
- Ibrahim, N.A., Angelidis, J.P. ve Howard, D.P. (2006) "Corporate Social Responsibility: A Comparative Analysis of Perceptions of Practicing Accountants and Accounting Students", *Journal of Business Ethics*, 66: 157-167.
- Karadaş Tandoğan, G. (2009) "Otel Markalarının Konumlandırılmasında Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Etkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kartaltepe, N. (2010) "Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Kurumsal Kuram Perspektifinden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaynar, B. (2011) "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına Dayalı Sosyal Raporlamanın İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar.
- Kleinrichert, D., Tosti-Kharas, J., Albert, M. ve Eng, J.P. (2013) "The Effect of a Business and Society Course on Business Student Attitudes Toward Corporate Social Responsibility", *Journal of Education For Business*, 88: 230–237.
- Lamsa, A., Vehkaperä, M., Puttonen, T. ve Pesonen, H. (2008) "Effect of Business Education on Women and Men Students' Attitudes on Corporate Responsibility in Society", *Journal of Business Ethics*, 82: 45–58.
- Mikolajek-Gocejna, M. (2016) "The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance: Evidence From Empirical Studies", *Comparative Economic Research*, 19(4): 67-84.
- Özalp, İ. Tonus, H. Z. ve Sarıkaya, M. (2008) "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamaları Üzerine Bir Araştırma", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 69–84.

- Sığındı, T. (2013) "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına İlişkin Tüketici Algılarının Haritalandırma Yöntemi İle İncelenmesi", *International Journal of Social Science*, 6(5): 497-513.
- The Aspen Institute (2008) "Where Will They Lead?: MBA Student Attitudes About Business & Society".
- Thomas, A. ve Little, C. (2014) "Perceptions of Corporate Social Responsibility Between the United States and South Korea", *Proceedings for the Northeast Region Decision Sciences Institute*.
- Toker, H. ve Tat, M. (2013) "Sosyal Sorumluluk: Kamu ve Vakıf Üniversiteleri Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluğa İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Algılarının Ölçülmesi", *Selçuk İletişim*, 8(1): 34-56.
- Wong, A., Long, F. ve Elankumaran, S. (2010) "Business Students' Perception of Corporate Social Responsibility: The United States, China, and India", *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 17: 299–310.
- Yılmaz Sert, N. (2012) "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İlişkisinin Araştırılması: Türkiye’de Özel Sektör, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İntitisi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul*.
- Yılmazdoğan, O.C., Seçilmiş, C. ve Çiçek, D. (2015) "The Effect of Corporate Social Responsibility (CSR) Perception on Tourism Students' Intention to Work in Sector", *Procedia Economics and Finance*, 23: 1340-1346.